

Motiverend literatuuronderwijs met eigentijdse literatuur.

De receptie van multiculturele teksten

door havo- en vwo-scholieren

MARIANNE HERMANS

In dit artikel wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de reacties van leerlingen op multiculturele verhalen. Leerlingen uit de bovenbouw van havo en vwo lazten verhalen van Marokkaans-Nederlandse auteurs en beantwoordden vragen over hun begrip en waardering van het verhaal. Leerlingen die zelf een niet-Nederlandse achtergrond hebben, reageerden anders op de verhalen dan de autochtone leerlingen. In het algemeen blijkt dat verhalen met een multiculturele setting een toegevoegde waarde kunnen hebben in de literatuurles, ook voor leerlingen die niet van huis uit met deze thema's bekend zijn.

Uit alles wat er de laatste jaren gezegd en geschreven is over het literatuuronderwijs komen twee doelstellingen naar voren: dat leerlingen in staat zijn om literaire teksten te lezen en dat leerlingen bereid zijn om te lezen en gemotiveerd zijn om te blijven lezen. Deze doelstellingen worden verenigd in het overkoepelende kader van de literaire competentie. Met name de bereidheid om te lezen is afhankelijk van de manier waarop jongeren het lezen van literatuur beleven. Positieve leeservaringen dragen bij aan een positieve leesattitude en scheppen daarmee een vervolg.

In deze bijdrage staat het vermogen van multiculturele literatuur om de leesbeleving te stimuleren centraal. Multiculturele verhalen van jonge Nederlandse auteurs staan midden in de actualiteit en bieden een toegankelijk podium voor de literaire beleving van adolescenten. Hoewel multiculturele literatuur breed gedefinieerd wordt, blijft de invulling in dit onderzoek beperkt tot verhalen van Marokkaans-Nederlandse auteurs.

Multiculturele literatuur?

Het begrip multiculturele literatuur is niet eenduidig af te bakenen. Multiculturaliteit wordt mede bepaald door de herkomst van de auteur, de setting van het verhaal, de gekozen thematiek, de achtergrond van de personages en wellicht ook de culturele kennis van de lezer. Nu is er één groep die de laatste jaren enorm in de schijnwerpers heeft gestaan onder een gemeenschappelijke culturele noemer: de Marokkaans-Nederlandse auteurs die halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw aan een opmars begonnen. Hoewel zij uiteraard niet in één hokje geplaatst willen worden vanwege hun etnische achtergrond, zijn er opvallende overeenkomsten tussen

hen die ertoe leiden dat zij toch vaak als groep gezien worden. Zij zijn allen opgegroeid in een Marokkaans gezin in de Nederlandse samenleving, hebben allemaal op jonge leeftijd in een tijdsbestek van vijf of zes jaar hun debuut gemaakt en maakten daarin grif gebruik van hun ervaringen in twee culturen. In hun romans laveren de jonge hoofdpersonages tussen de vrijheden van de Nederlandse maatschappij en de beperkingen die de Marokkaanse omgeving hen oplegt.

De setting van de verhalen is meestal de multiculturele grote stad en het Marokkaanse gezin, in veel gevallen afgewisseld met het Marokkaanse platteland. Deze auteurs maken op hun eigen, vaak speelse wijze gebruik van de Nederlandse taal en verrijken die met hun eigen vondsten. Zo ontstaat een mengmoesje van Engels, straattaal en neologismen, doorspekt met de nodige bismillah's en salaamiseringsen. De multiculturele setting maakt de zoektocht naar een eigen identiteit nog prangender, en samen met de zojuist genoemde kenmerken maakt dit een aantal van deze romans bijzonder geschikt als adolescentenliteratuur¹ (maar niet alle, denk aan de romans van Hafid Bouazza). De vorming van een eigen identiteit, de initiatie in de cultuur van de volwassenen met de nodige botsingen tussen de generaties zijn thema's die ook aan bod komen in het literaire werk van allochtone auteurs, maar dan vanuit het perspectief van een jongere met een dubbele culturele achtergrond.

Verwachtingen

De belangrijkste reden om multiculturele literatuur in de klas te bespreken, is de veronderstelde positieve invloed op de leesmotivatie. Bij leerlingen die zelf een multiculturele achtergrond hebben, zouden de verhalen herkenning oproepen, en bij hun klasgenoten bieden de multiculturele verhalen meer inzicht en

begrip voor andere culturen. Naast genoemde pragmatische redenen om het vermogen van multiculturele literatuur uit te proberen, is er ook het theoretische vraagstuk van de interactie tussen tekst en lezer dat in het licht van interculturele literatuurwetenschap aandacht verdient. De aanname dat er een verband is tussen bepaalde elementen uit de tekst met de culturele voorkennis die de lezer inzet tijdens het lezen (onder andere Geljon & Schram, 1998; 2000) roept de vraag op in hoeverre waargenomen culturele gelijkens in narratieve teksten (bijvoorbeeld achtergrond van personage, setting) bijdraagt aan leesbegrip en leesplezier. De centrale onderzoeksvraag is: Welke bijdrage levert waargenomen culturele gelijkens in narratieve teksten aan leesbegrip en leesplezier?

Met waargenomen culturele gelijkens bedoelen we overeenkomsten tussen personage en lezer en tussen de context van het verhaal en de leefwereld van de lezer. Verwacht wordt dat overeenkomsten tussen de (multiculturele) achtergrond van de lezer en de (multiculturele) thematiek van de tekst leiden tot een betere inleving in het hoofdpersonage en een hogere waardering voor het verhaal. Met andere woorden: allochtone leerlingen zullen zich meer betrokken voelen bij het verhaal dan hun autochtone klasgenoten en zij zullen het verhaal beter kunnen waarderen.

Tegelijkertijd hoeft het niet zo te zijn dat multiculturele teksten de autochtone lezers afstoten. Integendeel, door de eerder genoemde kenmerken van speels taalgebruik, onderwerpen die dicht bij de leefwereld van jongeren staan en het universele (jongeren) thema van de identiteitscrisis, zullen veel van de multiculturele teksten die aan deze kenmerken voldoen, ook de overige jongeren aanspreken en motiveren tot het zelfstandig lezen van literatuur. Ook zij komen in aanraking met allerlei culturen, op school, in hun vriendenkring. Uit eerder onderzoek blijkt ook dat autochtone jongeren net als alloch-

tone jongeren open staan voor multiculturele literatuur en dat zij veelal denken dat dit de literatuurlessen leuker zal maken (Hermans, 2002; 2008). Uit die onderzoeken bleek dat allochtone leerlingen de mogelijkheid van multicultureel literatuuronderwijs hoger waardeerden dan de autochtone leerlingen; maar dat óók de autochtone leerlingen graag multiculturele teksten zouden willen lezen. De houding ten aanzien van 'multicultureel literatuuronderwijs' was in die onderzoeken bij alle leerlingen positiever dan de attitude ten aanzien van het 'gewone' Nederlandse literatuuronderwijs.

Waarom is het waarschijnlijk dat er een verband wordt gevonden tussen culturele achtergrond en het lezen en waarderen van multiculturele literatuur? Er zijn verscheidene onderzoeken gedaan naar de invloed van culturele achtergrond op de receptie van literatuur. In Nederland hebben Schram & Geljon (1998) een verkennend onderzoek gedaan naar de bekendheid van migrantenliteratuur in het onderwijs. De meeste leerlingen waren op dat moment niet op de hoogte van het bestaan ervan. Uit een receptie-onderzoek met Turkse literatuur bleek dat de Turkse leerlingen meer betrokken waren bij het verhaal en vaak hun achtergrondkennis inzetten (Geljon & Schram, 2000; Geljon, 2001). Dat leidde niet zozeer tot een hogere waardering of beter begrip van het verhaal, maar wel tot een verschil in identificatie. In een Vlaams onderzoek onder kinderen van 8 tot 14 jaar, vonden Ghesquiere & Ramaut (1994) geen verschil in verwachtingspatronen tussen Vlaamse, Italiaanse en Turkse kinderen. Wel constateerden zij een verschil in het leesklimaat thuis en in de taalbeheersing.

Er is ook onderzoek uit sociologische hoek waaruit blijkt dat lezers een voorkeur hebben voor auteurs uit hun eigen cultuur (Hermans, 2002; Van Iperen, 2002). Crul (2000) laat zien dat de succesvolle (Turkse en) Marokkaanse leerlingen die hij interviewde vaak boeken

lezen van Turkse en Marokkaanse schrijvers en dat ze onderling vaak deze boeken uitwisselen. De waardering voor multiculturele verhalen komt vooral voort uit het feit dat de hoofdpersoon net als zichzelf opgegroeid is in twee culturen en grotendeels met dezelfde situaties te maken krijgt als zichzelf, wat de herkenbaarheid vergroot.

Een zekere mate van herkenning en herkenbaarheid kan een voorwaarde zijn om door een verhaal geboeid te raken en te blijven (Van der Bolt, 2000). Larsen & László (1990) hebben aangetoond dat teksten uit de eigen cultuur van de lezer meer persoonlijke resonantie oproepen door de betrokkenheid van de lezer bij de tekst. Ook Jose & Brewer (1978) lieten zien dat identificatie samenhangt met verhaalwaardering.

Verwacht wordt dat herkenning van personages en thematiek de identificatiemogelijkheden beïnvloedt en een positief effect heeft op de leesbeleving van leerlingen die net als de verhaalpersonages een multiculturele achtergrond hebben. Het effect zal het sterkst zijn voor de leerlingen met een Marokkaanse achtergrond, maar waarschijnlijk zullen ook leerlingen van bijvoorbeeld Turkse, Surinaamse of andere niet-westerse herkomst in de verhalen meer herkenbare situaties tegenkomen dan de Nederlandse leerlingen zonder multiculturele achtergrond.

Op basis van de centrale onderzoeksvraag worden drie hypothesen geformuleerd:

1. Leerlingen met een multiculturele achtergrond hebben meer sympathie voor de (multiculturele) hoofdpersoon dan autochtone leerlingen.
 2. Leerlingen met een multiculturele achtergrond kunnen zich beter inleven in de (multiculturele) hoofdpersoon dan autochtone leerlingen.
 3. Leerlingen met een multiculturele achtergrond kunnen het (multiculturele) verhaal beter waarderen dan autochtone leerlingen.
- Door een receptie-onderzoek met fragmenten

uit multiculturele jongerenromans is empirisch bewijs verzameld voor deze veronderstellingen.

Methode van onderzoek

In 2003 is een reeks van onderzoeken uitgevoerd naar de respons op multiculturele literatuur in de bovenbouw van vmbo, havo en vwo. In dit artikel zullen de resultaten van een onderzoek met Marokkaans-Nederlandse literatuur in het havo en vwo uiteengezet worden.

Het onderzoek is uitgevoerd op negen scholen in Amsterdam, Utrecht en Nijmegen. Aan het onderzoek namen 357 leerlingen deel uit de bovenbouw van havo en vwo: 202 leerlingen uit tien havo-klassen en 155 leerlingen uit zeven vwo-klassen. Het onderzoek vond plaats in klassikaal verband gedurende één lesuur, meestal in de les Nederlands. Het design van de onderzoeken was steeds hetzelfde: na een korte instructie lezen de leerlingen (een fragment uit) een verhaal van een Marokkaans-Nederlandse schrijver en beantwoordden schriftelijke vragen over het verhaal en hun waardering en betrokkenheid. Daarnaast beantwoordden zij een aantal vragen over het literatuuronderwijs en multiculturele literatuur in het algemeen. Er waren vier versies van de vragenlijst, behorend bij de vier verschillende verhalen. In elke klas werden de alle versies van de vragenlijst-plusverhaal willekeurig uitgedeeld, zodat iedereen evenveel kans had om één van de verhalen te lezen.

Het concept 'multiculturele literatuur' is in het onderzoek geoperationaliseerd als verhalen van jonge Marokkaans-Nederlandse auteurs met als thematiek het opgroeien in twee culturen. Met opzet is gekozen voor verhalen van verschillende auteurs, waardoor niet slechts één tekst 'de' Marokkaans-Nederlandse literatuur representeert. Het

materiaal bestond uit vier verhalen of fragmenten uit de volgende romans of verhalenbundels.

De heimweekaravaan, Hans Sahar, Uitgeverij Arbeiderspers, 2000

Het verhaal *De heimweekaravaan* uit de gelijknamige bundel geeft een levendige impressie van de zomerse 'uittocht' van Marokkanen op weg naar hun vaderland, gezien door de ogen van Has, een Marokkaanse tiener die opgroeit in Nederland.

El weswes, het geheime leven van jonge vrouwen, Najoua Bijir, Uitgeverij Vassallucci, 2001.

El weswes gaat over het geheime leven van drie Marokkaanse meiden die opgroeien in Nederland. Ze leiden een dubbelleven waarin ze continu moeten schipperen tussen de verlokkingen en vrijheden van de westerse cultuur en de tradities van de Marokkaanse cultuur.

De dagen van Sjaitan, Said El Haji. Uitgeverij Vassallucci, 2000

Hamid komt uit een Marokkaans gezin en groeit op in een Nederlands dorp. Het boek gaat over Hamid, zijn autoritaire vader, zijn gevecht met het islamitische geloof in zijn alter ego Sjaitan (Satan).

Minnares van de duivel, Naima El Bezaz, Uitgeverij Contact, 2002

De verschillende personages in dit boek kruisen vroeg of laat het pad van djinns. Hoewel zij gevreesd worden, is hun macht zo aanlokkelijk dat mensen toch niet aarzelen om hun hulp in te roepen wanneer ze op zoek zijn naar macht, geluk en liefde. In het fragment is Lalla Rebha nog een jong meisje, dat in de ban komt van de djinn Farzi.

Met opzet is gekozen voor twee verhalen met een Marokkaanse jongen in de hoofdrol, en twee met een Marokkaans meisje. Met uit-

zondering van het verhaal Minnares van de duivel, hebben de verhalen betrekking op het leven in twee culturen.

De leerlingen kregen een lesuur de tijd om het verhaal te lezen en de vragen te beantwoorden. Aan het verhaal ging een korte schriftelijke instructie vooraf, waarin vermeld werd dat het ging om het lezen van multiculturele verhalen voor de samenstelling van een verhalenbundel.

De vragenlijst

De vragen bij de verhalen hadden betrekking op begrip en waardering van het verhaal, het oordeel over de hoofdpersoon, de mate van inleving in de hoofdpersoon, en de herkenbaarheid van de beschreven situatie. Bij de analyse van de reacties op de verhalen is onderscheid gemaakt tussen lezers op grond van etnische achtergrond. De leerlingen werden ingedeeld naar etnische groep op basis van het geboorteland van hun ouders.

Het hoofdgedeelte van de schriftelijke vragenlijst ging over het beeld dat de lezer van de hoofdpersoon had na het lezen van het verhaal, de mate van identificatie en de waardering voor het verhaal in termen van stijl, taalgebruik en geloofwaardigheid.

SYMPATHIE

Het personagebeeld is bevraagd met zes begrippen op een vijfpuntsschaal, van zeer oneens tot zeer eens: 'Ik vind Chadija... aardig / slecht / gemeen / vriendelijk / eerlijk / goed.'

De negatief gestelde items ('slecht', 'gemeen') zijn gehercodeerd tot positieve. Uit een betrouwbaarheidsanalyse bleek dat de zes items samen een betrouwbare schaal vormden van de sympathie voor het personage ($\alpha > .80$).

INLEVING EN WAARGENOMEN GELIJKENIS

De identificatie met het personage is bevraagd met een zevental items op een vijfpuntsschaal, van zeer oneens tot zeer eens. Vier items hadden betrekking op de mate van inleving (voorbeeld: Ik leefde helemaal mee met Chadija). en drie items op de waargenomen gelijkens tussen lezer en personage (voorbeeld: Chadija zou een vriendin van mij kunnen zijn). Door berekening van een gemiddelde score over al deze items gezamenlijk werd een schaal geconstrueerd voor de identificatie ($\alpha > .80$)

VERHAALWAARDERING, HERKENBAARHEID EN GELOOFWAARDIGHEID

De leerlingen beoordeelden het verhaal aan de hand van dertien criteria, zoals taalgebruik, thematiek, stijl, leesbaarheid, herkenbaarheid en geloofwaardigheid, op een vijfpuntsschaal van zeer oneens tot zeer eens. Factoranalyse bracht drie dimensies naar boven: verhaalwaardering (voorbeeld: Het verhaal is goed te volgen), herkenbaarheid van de situatie (voorbeeld: Het onderwerp van dit verhaal kan ik in verband brengen met mijn eigen leven of omgeving) en geloofwaardigheid (voorbeeld: Het verhaal geeft een goed beeld van Marokkaanse jongeren in Nederland). Voor verhaalwaardering is een schaal geconstrueerd op basis van zeven items ($\alpha > .80$). De dimensies herkenbaarheid en geloofwaardigheid is elk gemeten met twee uitspraken.

De steekproef

In Tabel 1 zijn de kenmerken van de leerlingen uiteengezet (in percentages tenzij anders aangegeven). Er zijn meer meisjes dan jongens in de steekproef vertegenwoordigd. 41% van de leerlingen heeft een autochtoon-Nederlandse achtergrond, de andere leerlingen zijn op grond van hun geboorteland en het geboorteland van hun ouders toegewezen aan de verschillende etnische groepen, waarvan de Marokkaanse, de Turkse en de groep overige

KENMERK		HEIMWEE	WESWES	SJAITAN	MINNARES	TOTAAL	N
		N=98	N=85	N=59	N=115	N=357	357
ONDERWIJS	havo	49	62	51	62	57	202
	vwo	51	38	49	38	43	155
GESLACHT	M	40	41	34	44	41	145
	V	60	59	66	56	59	211
CULTURELE ACHTERGROND	Nederlands	41	44	42	39	41	146
	Surinaams	6	5	15	13	10	34
	Antilliaans	3	1	2	0	1	5
	Marokkaans	19	13	7	18	15	54
	Turks	12	7	12	14	12	41
	Indonesisch	0	1	3	1	1	4
	Overige	18	29	19	16	20	71

Tabel 1: Verdeling achtergrondkenmerken lezers per verhaal (in %)

niet-westerse leerlingen de grootste zijn.

Variantie-analyses met culturele achtergrond als onafhankelijke variabele toonden aan dat de verschillen tussen de groepen onderling minder onderscheidend waren dan de verschillen tussen de autochtone Nederlandse leerlingen enerzijds en de allochtone leerlingen anderzijds. Met t-tests zijn vervolgens de scores van de Nederlandse leerlingen vergeleken met de gemiddeldes van de leerlingen met een multiculturele achtergrond.

De resultaten

SYMPATHIE VOOR DE HOOFDPERSOON

De leerlingen gaven aan in hoeverre ze de hoofdpersoon goed, eerlijk, gemeen, slecht, aardig of oneerlijk vonden. Er waren geen verschillen op de afzonderlijke items tus-

sen allochtone en autochtone leerlingen. De gemiddelde score voor sympathie voor de hoofdpersoon, is dan ook nauwelijks afwijkend voor allochtone en autochtone leerlingen. Wel vonden de allochtone leerlingen Hamid het fragment uit De dagen van Sjaitan iets sympathieker. In het verhaal Minnares van de duivel vonden juist de autochtone leerlingen het personage sympathieker (zie Tabel 2).

IDENTIFICATIE

De leerlingen gaven aan of ze begrip hadden voor de hoofdpersoon en in hoeverre ze meeleeften met de hoofdpersoon. De gemiddelde scores voor inleving in de hoofdpersoon waren voor de allochtone leerlingen iets hoger. Het verschil was significant bij het verhaal De heimweekaravaan en bij het fragment uit El weswes (zie Tabel 3).

SCHAAL	ACHTERGROND	HEIMWEE	WESWES	SJAITAN	MINNARES
Sympathie	Allochtoon	3,2	3,3	3,3 *	3,5
	Autochtoon	3,0	3,4	3,0	3,8 *

* p<.05, ** p<.01, *** p<.001

Tabel 2: Gemiddelde scores voor sympathie (min=1, max=5)

De allochtone leerlingen vonden iets vaker dat ze op de hoofdpersoon lijken, maar zij zouden niet per se hetzelfde gehandeld hebben als de hoofdpersoon. Er was geen verschil wat betreft de mogelijkheid dat het personage een vriend(in) zou kunnen zijn. De totaalscore voor waargenomen gelijkheid is bij de allochtone leerlingen iets hoger, maar de verschillen zijn niet significant (zie Tabel 3).

VERHAALWAARDERING

De verhalen kregen een hogere waardering van de allochtone leerlingen. De allochtone leerlingen beleefden meer plezier aan het verhaal en konden het taalgebruik, de stijl en de thematiek beter waarderen. Ook hadden zij minder moeite te hebben met het begrijpen van het verhaal en zagen zij de gebeurtenissen beter voor zich. Ze waren

eerder geneigd om het verhaal aan anderen aan te raden. De totale gemiddelde score voor verhaalwaardering is voor de allochtone leerlingen bij elk verhaal dan ook significant hoger dan de waardering van de autochtone leerlingen (Tabel 4).

HERKENBAARHEID EN GELOOFWAARDIGHEID
De herkenning en de geloofwaardigheid of authenticiteit van de verhalen zijn gemeten met vier items, die niet tot een totaalscore samengevoegd konden worden. Daarom wordt hier over de vier losse items gerapporteerd.

De autochtone leerlingen zijn minder vertrouwd met de onderwerpen van de verhalen: zij zeggen vaker dat het verhaal anders is dan zij gewend zijn, maar het verschil is klein en niet significant. Ook konden zij het verhaal minder relateren aan hun eigen situatie. De

SCHAAL	ACHTERGROND	HEIMWEE	WESWES	SJAITAN	MINNARES
Inleving	Allochtoon	2,8 *	2,9 *	2,7	2,9
	Autochtoon	2,1	2,3	2,6	2,6
Waargenomen gelijkheid	Allochtoon	2,3	2,5	2,4	2,1
	Autochtoon	1,9	2,2	2,0	2,1

* p<.05, ** p<.01, *** p<.001

Tabel 3: Gemiddelde scores voor inleving en waargenomen gelijkheid (min=1, max=5)

SCHAAL	ACHTERGROND	HEIMWEE	WESWES	SJAITAN	MINNARES
Waardering	Allochtoon	3,7**	3,4**	3,6	3,9**
	Autochtoon	3,2	2,8	3,4	3,4

* p<.05, ** p<.01, *** p<.001

Tabel 4: Gemiddelde scores voor verhaalwaardering (min=1, max=5)

gemiddelde verschromscores zijn vrij groot en in alle gevallen significant.

Wat geloofwaardigheid betreft zijn er geen eenduidige verschillen gevonden. Opvallend is dat de autochtone leerlingen vooral het verhaal Minnares van de duivel niet erg geloofwaardig vonden, terwijl de allochtone leerlingen daar heel anders over dachten. Allochtone leerlingen vinden niet per se dat de verhalen een goed beeld geven van Marokkaanse jongeren. Dat blijkt ook uit de opmerkingen die leerlingen maakten op de vragenlijst. Zo vond de ene Marokkaanse leerling het verhaal heel herkenbaar en authentiek, terwijl een ander juist benadrukte dat de werkelijkheid niet hetzelfde is als de situatie in het verhaal.

Conclusie

De leerlingen waren allemaal vrij positief over de verhalen. Toch waren er enkele opvallende verschillen tussen allochtone en autochtone leerlingen. De leerlingen die zelf een multiculturele achtergrond hebben, konden zich beter inleven in de hoofdpersoon. De autochtone leerlingen waren minder vertrouwd met de verhaalsituatie en thematiek en namen minder gelijkenis waar tussen de hoofdpersoon en hun eigen situatie. De multiculturele leerlingen relateerden de verhalen duidelijk aan hun eigen situatie. Met andere woorden, zij brachten een verbinding tot stand tussen de culturele context van de verhalen en hun eigen levenservaringen en dit gaf

hen een voorsprong op hun monoculturele Nederlandse klasgenoten.

De allochtone leerlingen vonden de verhaalsituatie vaker herkenbaar, maar vonden de verhalen niet per se geloofwaardig en authentiek. Juist over de geloofwaardigheid en het beeld dat de verhalen schetsen van Marokkaanse jongeren liepen de meningen erg uiteen. Bij het bespreken van dit soort verhalen in de klas kan dat juist een aanknopingspunt zijn voor interessante discussies.

Wanneer overigens de groep multiculturele leerlingen verder opgesplitst wordt naar etnische afkomst, blijkt dat de Marokkaanse leerlingen zich het meest betrokken voelden bij het verhaal en dat zij er ook de hoogste waardering voor hadden. Soortgelijke resultaten mag men verwachten met verhalen van Turks-Nederlandse schrijvers voor Turkse leerlingen, en andere culturele groepen (zie bijvoorbeeld Geljon en Schram, 1998; Geljon, 2001). Toch blijft het opmerkelijk dat de gehele groep multiculturele leerlingen zich beter met de personages kon identificeren en de verhalen beter waardeerde dan de autochtone leerlingen. Kennelijk is er een soort algemene ervaring van het 'leven in twee culturen' die uit de verhalen naar voren komt. De conclusie is dat waargenomen culturele gelijkheid in onder meer de achtergrond van het personage en de verhaalsetting bijdraagt aan de herkenbaarheid en daarmee aan het leesplezier van leerlingen met een multiculturele achtergrond. Tevens blijkt dat de overige leerlingen deze verhalen eveneens kunnen waarderen. De verschillen

SCHAAL	ACHTERGROND	HEIMWEE	WESWES	SJAITAN	MINNARES
Het verhaal is anders dan wat ik gewend ben	Allochtoon	3,1	3,6	3,6	3,3
	Autochtoon	3,4	3,9	3,8	3,6
Ik kan het verhaal relateren aan mijn eigen leven	Allochtoon	3,0***	2,8*	2,4*	2,5***
	Autochtoon	2,1	2,1	1,8	1,6
Het verhaal is geloofwaardig	Allochtoon	3,6	4,0	4,0	3,6***
	Autochtoon	4,0	3,8	4,3	2,2
Het verhaal geeft een goed beeld van Marokkaanse jongeren in Nederland	Allochtoon	3,1	2,8	3,0	3,2*
	Autochtoon	2,7	2,8	3,2	2,8

* p<.05, ** p<.01, *** p<.001

Tabel 5: Gemiddelde scores voor herkenning en geloofwaardigheid (min=1, max=5)

in de reacties tussen leerlingen onderling, zijn een aanknopingspunt voor discussie, of voor verdere verkenning van de multiculturele thematiek via literaire verhalen.

Tot slot een opmerking over de verschillen in de waardering van de verhalen onderling. De verhalen zijn qua setting en personage grotendeels vergelijkbaar, maar uiteraard is elk verhaal op een andere wijze uitgewerkt. Stijlverschillen en thematische accenten leiden tot andere reacties. Het verhaal 'Minnares van de duivel' roept de meest verschillende reacties op, waarin bijvoorbeeld de Marokkaanse leerlingen het verhaal geloofwaardiger vonden dan de autochtone leerlingen. Strikt genomen is in dit verhaal geen sprake van 'opgroeien in twee culturen'. Het verhaal speelt zich af in een oosterse cultuur en wijkt daardoor sterk af van de meeste verhalen uit de Nederlandse cultuur, vanwege de hoofdpersoon, een jong Marokkaans meisje, en vanwege de achtergrond van de Marokkaans-Nederlandse

schrijfster, is er toch voor gekozen dit verhaal te gebruiken.

Toch zijn de verschillen tussen de verhalen onderling minder opvallend dan de verschillen tussen de reacties van allochtone en autochtone leerlingen. De keuze voor een bepaald verhaal is afhankelijk van het doel dat de docent heeft, en van de leerlingen in zijn klas. Zo blijkt De heimweekaravaan vooral jongens aan te spreken, en is El weswes meer een meisjesboek. Inmiddels zijn er van alle schrijvers uit dit onderzoek nieuwe verhalen verschenen, die ook in de klas gelezen kunnen worden. De belangrijkste bijdrage van multiculturele verhalen is de verrijking van het literaire aanbod en de handreiking aan leerlingen om eens verder te kijken dan het bekende rijtje uit de Nederlandse literatuur. Dit sterkt het besef dat Nederland veranderd is, en dat het samenleven van diverse bevolkingsgroepen zo niet vanzelfsprekend, dan toch interessant genoeg is om nader over in gesprek te gaan.

NOOT

1. De definitie die Helma Van Lierop (2002) geeft van de adolescentenroman is, afgezien van de expliciete leeftijds aanduiding, ook van toepassing op de (debuut)romans van de Marokkaans-Nederlandse schrijvers: 'Romans gericht op de leeftijdscategorie twaalf jaar en ouder, waarin een zoektocht beschreven wordt van personages naar hun eigen identiteit. De levensfase tussen jeugd en volwassenheid staat in deze romans centraal.'

LITERATUUR

Altieri, J. (1996). Children's written responses to multicultural texts. A look at aesthetic involvement and the focuses of aesthetically complex responses. *Reading research and instruction*, 35, 237-248.

Andringa, E. (1998). Leerling en personage – een wereld van verschil? Ontwikkelingen in het begrijpen van literaire personages. In D. Schram, C. Geljon (Red.), *Grensverleggend literatuuronderwijs*, (pp. 109-134). Zutphen: Thieme Meulenhoff.

Bolt, L. van der (2000). *Ontroerend goed. Een onderzoek naar affectieve leeservaringen van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs*. Academisch Proefschrift. Universiteit van Amsterdam.

Crul, M. (2000). Typisch. In D. Schram, A.M. Raukema, J. Hakemulder (Red.), *Lezen en leesbevordering in een multiculturele samenleving* (pp. 115-126). Delft: Eburon.

Geljon, C., & D. Schram (1998). Het beeld van de ander. De mogelijkheden van interculturele literatuurdidactiek. In D. Schram, C. Geljon (Red.), *Grensverleggend literatuuronderwijs. Literaire en kunstzinnige vorming in de Tweede Fase*, (pp. 156-189). Zutphen: Thieme Meulenhoff.

Geljon, C., & Schram, D. (2000). Een amulet en het boze oog. Bouwstenen voor een interculturele literatuurdidactiek. In D. Schram, A.M. Raukema, J. Hakemulder (Red.), *Lezen en leesbevordering in een multiculturele samenleving* (pp. 101-114).

Geljon, C. (2001). Omdat ik ongeveer weet

in mijn achterhoofd hoe dat leventje was. *Tsjip*, 11, 3, 13-19.

Ghesquiere, R., & Ramaut, G. (1994). *Hoer anders lezen migranten? Een onderzoek naar het leesgedrag van Turkse, Marokkaanse en Italiaanse migrantenkinderen in Vlaanderen*, Antwerpen: Plantijn.

Hakemulder, J. (2000). De functies van het lezen in een multiculturele samenleving. In D. Schram, A.M. Raukema, J. Hakemulder (Red.), *Lezen en leesbevordering in een multiculturele samenleving* (pp. 141-150). Amsterdam: Stichting Lezen.

Hermans, M. (2002). Cultuur en lezen. Verschillen tussen allochtone en autochtone scholieren in leesgedrag en literatuuronderwijs. In: *Lezen en leesgedrag van adolescenten en jongvolwassenen*. Stichting Lezen reeks 5, 2002 (pp. 155-175). Delft: Eburon.

Hermans, M. (2008). Fictieonderwijs met boeken die van 'levensbelang' zijn. In D. Schram (Red.), *Lezen in het vmbo*, (pp. 103-121). Delft: Eburon.

Iperen, W. van (2002) *Verschillen in cultuurdeelname tussen allochtone en autochtone jongeren: een vergelijking van de culturele betrokkenheid van allochtone en autochtone jongeren op basis van het Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek 1999 en het CKV Volgproject*. Utrecht

Jose, P., & Brewer, W. (1984). Development of story liking: character identification, suspense and outcome resolution. *Developmental Psychology*, 20, 5, 911-924.

Larsen, S., & László, J. (1990). Cultural-historical knowledge and personal experiences in appreciation of literature. *European Journal of Social Psychology*, 20, 425-440.

MARIANNE HERMANS studeerde in 1997 af aan de letterenfaculteit van de Universiteit van Tilburg. Zij werkte onder meer als aio en docent aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Bij Cubiss (Tilburg) is zij werkzaam als adviseur onderzoek voor het culturele veld. Ze heeft artikelen geschreven over literatuuronderwijs, multiculturele literatuur en jeugdliteratuur. E-mail: <m.hermans@cubiss.nl>.